

Ամենահարգելի Ալեքսանդր Ֆյոդորովիչ,

Ամենից առաջ թույլ տվեք խորին շնորհակալությունս հայտնել Ձեզ, որ ինձ հնարավորություն տվիք տեսնել արտասահմանը: Ապա թույլ տվեք ասել, թե ես ի՞նչ եմ արել և ինչ եմ անելու:

Մի ամսից ավելի է, որ ես սպասում եմ այստեղ Ամերիկա գնալու վիզա ստանալու համար. մինչև հիմա վիզա ստանալ չկարողացա և հույս չունեմ, որ եթե սպասելու լինեմ—կստանամ: Ուստի որոշեցի խաչ քաշել Ամերիկա գնալու գաղափարի վրա և շրջել Եվրոպայում, տեսնել Եվրոպան: Այստեղից վաղը ես մեկնում եմ Աթենք, ապա կգնամ Հռոմ, կշրջեմ իտալական զանազան քաղաքներում, հետո Փարիզ—Լոնդոն—Բեռլին—Վիեննա—Մոսկվա. ահա իմ ծրագիրը: Կհաջողվի՞, թե ոչ՝ կախված է այն հիմնարկներից, որ վիզա տալու աստվածային իրավունքն ունեն!.. Հենց այդ վիզաներն էին, որ ինձ խայտառակեցին. ես նախ գնացի Մոսկվա, մի ամիս մնալուց հետո—ետ Թիֆլիս, ապա այստեղ 1 ամսից ավելի. և այս ամենի հետևանքն այն եղավ, որ նախապես իմ ստացած 2000 ռուբլուց մոտս մնացել էր համարյա 1/3-ը. ստիպված եղա խնդրել լրացուցիչ դրամ ևս և անչափ եղավ ուրախությունս, երբ ստացա...

Պոլիս հասնելուս պես ես ուզեցի կազմակերպել մի-երկու դասախոսություն, բայց Շահվերդյանը պարզե ի պարզ... խորհուրդ չտվեց.—ոչ ոք չի գա — ասավ նա, և պարզաբանեց իր տեսակետը ասելով, որ այստեղ չկա մեր հասկացողությամբ մտավոր տարր, որ հետաքրքրվի Խորհրդային Հայաստանի կուլտուրական կյանքով:— Եվ ես համաձայնվեցի նրա հետ:— Ու շուտով համոզվեցի, որ այստեղ ճիշտ որ չկա, բառացի, ոչ մի հասարակական կյանք (խոսքս հայ գաղութի մասին է). դաշնակցականներն են միայն, որ քիչ շատ շարժվում են հրապարակի վրա, բայց դրանք ևս ընդհանուր առմամբ քաշ են տալիս ողորմելի, սովերային մի գոյություն... Անցյալ տարի կարդալով Պաոլո Մակինցյանի ֆելիետոնները, ես կարծում էի, որ խտացրել է գույները, բայց այստեղ ես համոզվեցի, որ նա ոչ միայն չի խտացրել, այլ մեղմել է և այն էլ բավականին:—Թե որքա՛ն ողորմելի է այստեղ հայ գաղութի կյանքը՝ դժվար է պատկերացնել.—մարդիկ պարզապես քարշ են տալիս սովերային խղճուկ մի գոյություն, աշխատում են որքան կարելի է հաճոյանալ թուրք կառավարությանը, քծնում են, մեղայի գալիս,—իսկ կառավարությունը, թուրք հասարակությունը, մամուլը և այլն, աշխատում են պահել նրանց արհամարհանքի, իրավական տեռորի, պրովոկացիաների, հայհոյանքների այնպիսի մի մթնոլորտում, որից մարդու մազերը կարող են, ինչպես ասում են, բիզ-բիզ կանգնել!— Եվ զարմանալի չէ, որ այսպիսի մի մթնոլորտում՝ հայ գաղութը կորցրել է հասարակական կազմակերպություն լինելու ամենատարրական ատրիբուտներն անգամ. ոչ ժողով, ոչ դասախոսություն, կուսակցական կազմակերպություններ

ունենալու մասին ավելորդ է խոսել... Ես այստեղ հանդիպեցի մի շարք «մտավորականների» հետ. խեղճ, ծեծված, ստվերային գոյություններ են դրանք, որոնց աչքերում սարսափն ու քծնությունը պսպղում են ու հայցում, հայցում, հայցում... Երբ նոր էի եկել՝ մի երկու թերթի խմբագիրներ մոտս եկան և տվին այնպիսի իդիոտային հարցեր, որ ես չգիտեի ի՞նչ պատասխանել... օրինակ «Նոր լուրի» խմբագիրն հարցնում էր, թե հա՞յ է արդյոք պ. Մյասնիկովը, թե... Հայ կձևանա:—Կամ՝ կա՞ն արդյոք Ռուսիո մեջ հայեր, որ... պետական խոշոր պաշտոններ կվարեն! —Եվ այսպես շարունակ: Այս մեծապատիվ խմբագիրների հարցուփորձում մեծ տեղ էր բռնում... Պ. Մակինցյանը. ի՞նչ կընե, պաշտոնի վրա՞ է, թե չէ, անիկա համարում ունի՞, թե չէ և այլն և այլն և այլն... Եվ մի բան, որ ապշեցրեց ինձ, դա այն է, որ այդ խմբագիր(!!!) կոչեցող պարոնները ամենատարրական գաղափար անգամ չունեն խորհրդային իշխանության կազմության մասին. օրինակ, ոչ մի կերպ չեն հասկանում, թե ի՞նչ է Ցիկը և ի՞նչ է Մովնարկովը, և նման տարրական բաներ: Մի խոսքով մի երկու նման «խմբագիրներ» մոտս եկան, ես որոշ տեղեկություններ տվի, բայց միայն «Ժամանակ» թերթը տպեց իմ ինտերվյուի մի չնչին մասը, էն էլ բավականին խեղաթյուրված. իսկ «Նոր լուր» և «Ավետիս» թերթերը Շահվերդյանին հայտնել էին, որ չեն կարող, դժբախտաբար, «իրենց թերթերը զարդարել» իմ ինտերվյուով, որովհետև... ոստիկանությունը արգելած է:—«Նոր լուրի» խմբագիրը ինձ մոտ ևս եկավ եւ հայտնեց միևնույնը. մի խոսքով այստեղ ինձ ընդունեցին, իբր «պոլշնիկյան ազենտ»-ի, և ես հպարտ եմ այդ բանի համար!..

Ես, իհարկե, ամեն տեղ և ամենքին հայտնում եմ, որ ճանապարհորդում եմ իբր գրականագետ և ոչ մի «միսիա» չունեմ ու ոչ մի հիմնարկության կողմից չեմ ուղարկված: Բայց չեն հավատում: Առհասարակ հարկավոր է ասել, որ Եվրոպայում շրջում է ոչ թե «կոմունիզմի ուրվականը», ինչպես ընդունված է ասել, այլ— կոմունիզմի սարսափը. այնպիսի մի սարսափ կա այս երկրներում բոլշնիզմի հանդեպ, որ անհնարին է նկարագրել. ամեն մի փոքր շարժումի, ամեն մի խլրտումի, ամեն մի ամենափոքր խլրտումի մեջ այստեղ գտնում են բոլշնիկների մատը և ահավոր թմբուկ են խփում, որ իշողները արթուն մնան: Ահաբեկված բուրժուան, շժմած եզան նման, արյուն է կալել աչքերին—ու ամեն տեղ, ամեն ինչի մեջ տեսնում է կարմիր գույնը ու բառաչում է վախից, ու ահազանգ է խփում... Եվ այդ ահազանգն է ահա, որ կերպավորվել է մըստր Չեմբեռլինի և ընկ. մեջ և ուզում է «ճակատ» կազմել բոլշնիկյան վտանգ հանդեպ: Եվ ահա այս մթնոլորտում ես շրջում եմ այստեղ, դիտում եմ «տիեզերական բուրժուայի» կյանքը և սիրտս ուռչում է հպարտությունից, որ բոլշնիկ եմ, կոմունիստ, լենինյան կազմակերպության անդամ...

Ինչ վերաբերվում է իմ գրական գործերին — ես հույս ունեմ, որ այդ տեսակետից երեսուցեխովը չեմ տա, ինձ կարդարացնեմ: Մտածում եմ մի վեպ գրել, որի մեջ պատկերանա այժմյան արտասահմանը՝ մեր տեսակետից: Գրել եմ մի շարք պոեմներ, որոնցից երկուսը ուղարկել եմ «Խորհրդային Հայաստանին», իսկ մեկը «Ստամբուլ» վերնագրով հրատարակել առանձին ուղարկել եմ Ձեզ. ինձ շատ հետաքրքիր էր իմանալ այդ պոեմիս մասին Ձեր կարծիքը... «Երկիր Նայիրի»-ն ուղում եմ հրատարակել Վիեննայում կամ Փարիզում, բայց առանց առաջաբանի չեմ համարձակվում. Մակինցյանին գրածս նամակում ես խնդրել էի այդ մասին, բայց պատասխան չունեմ. եթե գրեիք և ուղարկեիք Շահվերդյանին՝ նա ինձ կհասցներ— և ես խորապես շնորհակալ կլինեի:

Ընդունեցեք խորին հարգանքներս.

կոմ. բարևներով՝ Ձեր՝ Չարենց

P. S. Կուզեի նաև հայտնաձ լինել, որ ես այստեղ առհասարակ ինձ հեռու եմ պահում հայ գաղութից, ոչ մի հարաբերության մեջ չեմ մտնում, այսպես կոչված, «ազգային մտավորականության» հետ. նույնպես հեռու եմ պահում ինձ ամենայն ակոհովից՝ խոր կսկիծով մտաբերելով Թիֆլիսի սկանդալը, որի հետևանքները, վախում եմ, որ արտահայտվեն վերադառնալուցս հետո կուսակցական տոմսումս՝ -յի հայտնի գրությամբ!

Նույնը

Պոլիս, 8 հունվարի, 1925 թիվ